
Prijevod

UDK 321.7:321.6

Pitanje demokracije

CLAUDE LEFORT*

Sažetak

Autor potiče obnovu političke filozofije postavljajući pitanje što znači ponovno misliti politički u naše doba. Pri tome nastoji preispitati neke od značajki pojma demokracije koja dolazi do novog izražaja u odnosu prema totalitarizmu i nemoguće ju je svesti na institucionalni sustav. Krički se osvrćući na radove Tocquevillea, koji je za razliku od većine svojih suvremenika demokraciju promatrao kao formu društva, autor zaključuje da se demokracija pokazuje kao povijesna društvena kategorija *par excellence*, društva koje u svom obliku prihvaća i zadržava neodredivost, u značajnoj suprotnosti prema totalitarizmu koji se, izgrađujući se pod parolom stvaranja novog čovjeka, u stvarnosti organizira protiv te neodredivosti, pa teži sačuvati pravila svoje organizacije i svog razvoja te se, potajno, u suvremenom svijetu iskazuje kao bezpovijesno društvo.

Namjera mi je potaknuti obnovu političke filozofije i osobno tome doprinijeti. Nekolicina nas je krenula tim putem, a stalno nas je sve više. Ipak treba priznati da ta zadaća još nije naišla na velik odjek. Čudi me da upravo oni, koji su najpozvaniji posvetiti joj se zbog svoje intelektualne naravi sklone prekidu s dogmatskim vjerovanjima, zbog svoje filozofske kulture, svojih nastojanja, ma kako bila konfuzna, da pronadu određeni smisao u onome što se u svijetu događa, oni, od kojih bi trebalo očekivati da se oslobađaju i vladajućih i njima suprotstavljenih ideologija ne bi li bar shvatili uvjete o kojima ovisi sloboda, ili makar razabrali prepreke na koje nailazi - ti ljudi pokazuju, i to ustrajno, tvrdoglavu zaslijepljenost kad je u pitanju političko. Sloboda, ta jednostavna riječ koju upravo izgovaram, najčešće je prognana iz znanstvenog jezika i protjerana u pučki, osim kad služi kao parola, zaštitni znak male grupe intelektualaca koji tvrde da su se za nju odlučili pa se zadovoljavaju ispovijedanjem antikomunizma. Ostavimo takve, oni nisu ništa novo, ma kako bili bučni. Više mi je stalo do intelektualaca, filozofa koji bi htjeli pripadati ljevici, ili čak ekstremnoj ljevici. Živeći u vremenu u kojem

* *Claude Lefort*, profesor Filozofije, École des Hautes Études en Sciences Sociales, Paris

se razvio novi oblik društva pod obilježjem fašizma s jedne i socijalizma s druge strane, oni ne žele misliti, ne žele registrirati tu izuzetno značajnu pojavu. Da bi to mogli, zasigurno bi trebali osvježiti misao o ideji slobode. No oni su je prepustili neizvjesnostima razmišljanja, uz obrazloženje, da joj svatko može pridavati ona svojstva koja odgovaraju njegovim vlastitim željama ili interesima. Na taj se način ne ograđuju od tog razmišljanja, (tobože u potrazi za potpuno izvjesnim spoznajama), nego od političke filozofije. Jer ona nikad nije imala drugih pobuda osim želje da se oslobodi robovanja kolektivnim vjerovanjima, da zadobije slobodu razmišljanja o slobodi u društvu; uvijek je bila svjesna bitne razlike između vladavine slobode i despotizma ili tiranije. Mi smo, međutim, suočeni s usponom novog tipa despotizma (novog u odnosu na stare despotizme kao što je moderna demokracija nova u odnosu na antičku), despotizma s ambicijom da poprmi svjetske razmjere, koji se, k tomu, i ne primjećuje. Kad filozofi čuju riječ totalitarizam, pitaju: O čemu vi to govorite; Je li riječ o nekom novom konceptu? Kako ga definirate? Zar pojam demokracije ne prikriva vladavinu jedne klase koja eksploatira drugu, uniformiranje kolektivnog življenja, konformizam masa? Na kojem kriteriju zasnivate razlikovanje demokracije i totalitarizma? Ako pretpostavimo da je povijest stvorila neko čudovište, što je uzrok te mutacije? Je li on ekonomski, tehnički ili proizlazi iz širenja državne birokracije? Čudim se, govorio sam: je li moguće suptilno raščlanjivati ontološke razlike, sučeljavati čudovišta u kombiniranim istraživanjima Heideggera, Lacana, Jakobsona i Levi-Straussa, a zatim se vratiti realizmu punom samopouzdanja čim je riječ o politici? Nema sumnje, marksizam je prošao tim putem; on je skršio odnos koji je filozofija održavala s naivnošću; učio je da izgradnja sistema koncentracionih logora, istrebljivanje milijuna ljudi, gušenje slobode udruživanja i izražavanja, ukidanje općeg prava glasa ili njegovo pretvaranje u farsu koja osigurava 99 % glasova listi jedne jedine stranke ne objašnjava pravu prirodu sovjetskog društva. No najznačajnije je što propadanje te ideologije uopće nije oslobodilo misao, nije joj ponovo otvorilo put političke filozofije. Nakon što se već jednom priznalo da to što se izgrađuje u Sovjetskom Savezu, Istočnoj Europi, Kini, Vijetnamu, Kambodži ili na Kubi nije socijalizam, ili, kako se to smiješno kaže, pravi socijalizam, začudno je koliko ih još ima koje progone duh jedne dobre teorije koja bi oslobodila zakone društvenog razvitka iz koje bi se izvela formula racionalnog pragmatizma. U najboljem slučaju, vidimo kako se izražava simpatija prema disidentima koje progone komunistički režimi ili prema pučkim bunama. Ali ta osjećanja ne remete misao zadugo. Ona odbija otkriti slobodu u demokraciji - jer nju kvalificira kao buržoasku. Ona odbija u totalitarizmu razotkriti ropstvo.

Pa ipak, bilo bi pogrešno zadržavati se na kritici marksizma. Obnovljeno mišljenje političkog traži raskidanje s gledištima znanosti općenito, a napose s gledištima koja su se nametnula onome što se naziva političkom znanostima ili političkom sociologijom.

Politolozi i sociolozi, sa svoje strane, ne traže da se politika smjesti na listu neke superstrukture čija bi se podloga otkrila na navodnoj realnoj razini proizvodnih odnosa. Oni konstruiraju predmet svog proučavanja, počevši od građenja ili određivanja političke zbilje, koju shvaćaju kao posebnu, izdvojenu od ostalih posebnih društvenih realiteta: ekonomskih, pravnih, estetskih, znanstvenih ili pak jednostavno društvenih, u smislu u kojem ta riječ označava oblike odnosa između grupa ili klasa. Smatra se da bi se društvo moglo osmisliti ili rekonstruirati utvrđujući mu odrednice, oblikujući ih, stvarajući nove posebne sisteme odnosa,

štoviše, smještajući ih u jedan globalni sistem, kao da promatranje ili konstruiranje ne proizlazi iz iskustva društvenog života, ujedno najznačajnijeg, koji posebno oblikujemo njegovim unošenjem u jedan povijesno i politički određeni okvir. No, promotrimo posljedice takve fikcije: za suvremena demokratska društva karakteristično je, između ostalog, da razgraničavaju određenu sferu institucija, odnosa, aktivnosti, za koje se drži da su političke, od ostalih sfera koje se smatra ekonomskim, pravnim, itd. U tome što se čini da nešto proizlazi iz političke sfere politolozi i sociolozi vide priliku za definiranje svog predmeta i postupka spoznavanja, a da pri tome ne ispituju formu društvenog uređenja u kome se to nešto javlja i pretendira na opravdanost podjele različitih društvenih sektora stvarnosti. Međutim, upravo činjenica da se nešto kao što je politika počelo u određenom razdoblju u društvenom životu razgraničavati, ima određeno političko značenje; i to značenje koje nije posebno, nego općenito. Ustrojstvo društvenog prostora, oblik društva, bit onog što se nekoć nazivalo "la cite", time je došlo u pitanje. Tako se političko ne otkriva u onome što se naziva političkom aktivnošću, nego u tom dvostrukom pojavljivanju i prikrivanju kako se društvo instituirala. Pojavljivanju - u tom smislu što na vidjelo izranja proces u kojemu se društvo sređuje i preko svojih različitosti sjedinjuje; skrivanju - u tom smislu što se prikriva generički princip konfiguracije cjeline društva čim se područje politike označi kao partikularno (područje na kojem se odigrava međustranačko natjecanje i gdje se oblikuje i obnavlja opća instancija moći).

Već samo ovo razmatranje potiče na povratak pitanju koje je nekoć dominiralo u političkoj filozofiji: što je s razlikom društvenih formi? Misli političko traži raskidanje s gledištem političke znanosti jer se ona rađa iz izostavljanja ovog pitanja. Politička znanost rađa se iz želje za objektivizacijom, zaboravljajući da nema elemenata ili elementarnih struktura, da nema cjelina (klasa ili dijelova klasa), da nema društvenih odnosa, a ni ekonomskog ili tehničkog određenja, da nema dimenzija društvenog područja čije bi postojanje prethodilo njihovom formiranju. Ovo formiranje (*mise en forme*) je istovremeno, kao što sam to već imao prilike reći, i osmišljavanje (*mise en sens*) i inscenacija (*mise en scene*). Osmišljavanje - jer se društveno područje razvija kao područje inteligibilnosti, kad se ono dijeli prema specifičnoj formi realnog i zamišljenog, istinitog i lažnog, pravednog i nepravednog, dopuštenog i zabranjenog, normalnog i patološkog. Insceniranje - jer ovaj prostor u svom svagdašnjem ustrojstvu sadrži kvazipredstavu o samom sebi, bilo da je aristokratski, monarhistički ili despotski, demokratski ili totalitarni.

Kao što znamo, ta želja za objektivizacijom vodila je, s druge strane, postavljanju Subjekta koji je sposoban sprovesti spoznajne operacije koje nemaju nikakve veze s njegovim društvenim životom. Neutralni Subjekt koji se bavi istraživanjem odnosa uzročnosti među pojavama, zakonima organizacije ili funkcioniranja društvenih sistema i podsistema. Fikcija ovog Subjekta ne izlaže se samo argumentima kritičke sociologije ili marksista koji denunciraju podjelu između činjeničnih i vrijednosnih sudova, te pokazuju da postupak analitičara ovisi uvijek o perspektivi koju mu nameće obrana vlastitih ekonomskih ili kulturnih interesa.

Uostalom, takav se argument, ma kako bio utemeljen, sukobljava s ograničenjima koja ovdje nećemo ispitivati. Ova fikcija spoznaje da misao, koja se veže uz bilo koji oblik društvenog života, ima posla s materijalom koji sadrži svoju vlastitu interpretaciju, a čije je značenje sastavni dio njezine prirode. Dodjeljujući Subjektu neutralnost, lišava ga mogućnosti razmišljanja o iskustvu koje se stvara i sređuje u funkciji implicitne koncepcije međuljudskih odnosa i koncepcije

njihovih odnosa sa svijetom. Ona mu zabranjuje da misli ono o čemu se misli u svim društvima i propisuje mu svoja društvena pravila: razliku između zakonitosti i nezakonitosti, između istine i laži, autentičnosti i varke, traženja moći ili privatnog interesa i traženja zajedničke dobrobiti. Leo Strauss je predobro raskrinkao ono što bi se moglo nazvati kastracijom političke misli pod utjecajem razvoja društvenih znanosti i marksizma a da bismo se mi zadržavali na toj temi. Vratimo se na kritiku koju otvara prirodno pravo i povijest. Reći ću samo da se, ne želi li se voditi računa o razlikama koje leže u temelju akta mišljenja pod izgovorom da im se ne bi mogao ustanoviti kriterij, pretendira li se na svođenje spoznaje u granice objektivne znanosti, prekida se s filozofskom tradicijom; zbog toga što se ne želi preuzeti rizik kome se izlaže onaj koji prosuđuje, gubi se smisao za razlikovanje društvenih oblika. Tada se vrijednosni sud ponovo rada hipokritski, pod kapom stvaranja hijerarhijskih odnosa između determinanata pretpostavljene stvarnosti ili se pak arbitrarno utvrđuje u vidu grubog objavljivanja onoga čemu smo skloniji.

Želio bih vratiti pažnju na pitanje: što u naše doba znači ponovo misliti politički?

Uzlet totalitarizma, koliko u fašističkoj varijanti, koja je zasad razorena, ali za koju ne možemo tvrditi da se neće obnoviti u budućnosti, toliko i u varijanti koja se skriva pod imenom socijalizma i čiji se uspjeh samo širi, stavlja nas u položaj da preispitamo demokraciju. Protivno raširenom mišljenju, totalitarizam ne proizlazi iz promjene načina proizvodnje. Nepotrebno je to dokazivati na primjerima njemačkog ili talijanskog fašizma, koji se prilagodio održavanju kapitalističke strukture, bez obzira na to kakve je promjene doživjela zbog povećanja državne intervencije u ekonomiju. No potrebno je barem podsjetiti da je sovjetski režim stekao svoja osnovna obilježja prije podružljivanja sredstava za proizvodnju i prije kolektivizacije. Suvremeni totalitarizam izranja iz političkih promjena, simboličkih promjena, o kojima najbolje svjedoči promjena položaja moći. U stvari, jedna se stranka izdiže predstavljajući se drugačijom od tradicionalnih stranaka, kao stranka koja izražava težnje čitavog naroda i koja ima legitimitet koji je stavlja iznad zakona. Ona prisvaja vlast uništavajući svaku opoziciju. Nova moć ne mora nikome polagati računa, izuzeta je od svake zakonske kontrole. No za naša razmatranja malo je važan tijek događanja. Mene zanimaju najkarakterističnija obilježja novog društvenog modela. Dolazi do sažimanja sfera moći, zakona i znanja. Poznavanje krajnjih društvenih ciljeva, normi koje određuju društvenu praksu, postaje vlasništvom moći, dok se ona sama pokazuje kao organ koji obznanjuje stvarnost kao takvu. Moć otjelotvorena u jednoj skupini, a u svom najvišem stupnju u jednom čovjeku, kombinira se s jednako tako ugrađenim znanjem, takvim da ga otad više ništa ne može slomiti. Teorija - ili, ako ne ona, onda duh pokreta, kao u nacizmu - čak i ako upotrijebi sva dostupna sredstva, već prema datim okolnostima, ostaje iznad domašaja svakog iskustvenog demantija. Smatra se da su država i građansko društvo međusobno isprepleteni. Sve to vrši, zahvaljujući sveprisutnosti Partije koja posvuda širi dominantnu ideologiju i uputa vlasti sročeni prema prilikama, stvaranjem mnogih mikrotijela (svakovrsnih organizacija u kojima se reproduciraju umjetna socijalizacija i odnosi vlasti koji odgovaraju općem modelu). Stavljena je u pokret logika identifikacije, kojom upravljaju predstavnici utjelovljene vlasti. Proletarijat i narod su jedno; Partija i proletarijat također; politburo i samodržac, na kraju, isto su što i Partija. Dok se širi predodžba o homogenom društvu koje samo sebe razumije, o jedinstvenom narodu, društvena se podjela, u svim oblicima, niječe, isto kao što se odbacuju svi znaci razlika u vjerovanjima, mišljenju, običajima. Upotrijebiti riječ despotizam

da se označi taj režim može se samo uz uvjet da se precizira da je suvremen, različit od svih prethodnih. Jer vlast ne dopušta znaka o mogućnosti postojanja nečega što bi bilo s onu stranu njezinog poretka: to je vlast koja vlada tako kao da nema ničega izvan nje, kao da je neograničena (granicama koje utvrđuje ideja o postojanju zakona ili neke istine koji bi vrijedile same po sebi), vlast koja se odnosi na društvo za koje se smatra da nema ničega izvan njega, da se mora ostvarivati kao društvo koje su stvorili ljudi koji u njemu žive. Suvremenost totalitarizma očituje se u tome što predstavlja kombinaciju korjenito umjetnog ideala s radikalno organicističkim idealom. Slika tijela podudara se sa slikom mašinerije. Društvo se prikazuje kao zajednica čiji su članovi savršeno solidarni, a istovremeno se od njega očekuje da se svakodnevno izgrađuje; da je usmjereno prema određenom cilju - stvaranju novog čovjeka - da živi u stanju trajne mobilizacije.

Zanemarimo druge značajke koje smo opširno iznijeli drugdje, posebno fenomen proizvodnja i eliminiranja neprijatelja (gdje se unutrašnji neprijatelj definira kao agent vanjskog neprijatelja, kao parazit na tijelu, kao saboter funkcioniranja mašinerije). Ovdje ne nastojimo ukazati ni na proturječja s kojima se totalitarizam suočava. Ova tek naznačena shema već omogućava da se preispita demokracija. Ona dolazi do novog izražaja upravo u odnosu prema totalitarizmu i nemoguće ju je svesti na institucionalni sustav.

Ona se pojavljuje kao oblik društva. Nameće se zadaća razumijevanja razloga zbog kojih je osebujna i što u njoj može prerasti u svoju suprotnost - u stvaranje totalitarnog društva. Takvo istraživanje može se umnogome okoristiti radovima Tocquevillea. On se razlikuje od većine svojih suvremenika jer je demokraciju gledao kao formu društva, i to stoga što se, u njegovim očima, već izdvajala od pozadine: društva iz kojeg se pojavljivala, koje on naziva - terminom koji nije prikladno razmatrati - aristokratskim društvom. Tocqueville nam pomaže da razumijemo avanturu moderne demokracije potičući nas da krenemo njenim putem uzvodno, dok mi istražujemo ono što se događa, ili što bi se moglo dogoditi, na njenom ušću. Njegovo istraživanje nam je važno iz više razloga. On ima predodžbu o velikoj povijesnoj mijeni čiji uzroci sežu u davnu prošlost; on ima predodžbu o nepovratnoj dinamici. Iako traži pokretački princip demokracije u društvenom stanju - jednakosti uvjeta - on istražuje promjene u svim mogućim smjerovima, zanima se za društvene veze i političke institucije, za pojedince, za mehanizme mišljenja, za oblike senzibiliteta i oblike spoznaje, za religiju, za pravo, za jezik, za literaturu, za povijest, itd. To ga istraživanje navodi na otkrivanje dvoznačnosti demokratske revolucije na svim područjima, provodi neku vrstu iskapanja u društvenom tkivu. Svaki novi korak njegovih analize navodi ga na podvostručavanje opservacija, sagledavanje lica i naličja fenomena, na otkrivanje uzdarja pozitivnog - novih znakova slobode - ili negativnog - novih znakova ropstva.

Pošto je odnedavno došao u modu kao mislilac, Tocqueville se kvalificira kao teoretičar pionir modernog političkog liberalizma. Inače, držimo da je značajnije njegovo naslućivanje društva suočenog s općom kontradikcijom, koje oslobađa nestajanje jednog od temelja društvenog poretka. Tu kontradikciju on posebno promatra: prvo - ispitujući pojedinca, koji je odsad sputan starim mrežama osobne ovisnosti, a obećana mu je sloboda prosuđivanja i djelovanja prema vlastitim normama, dok je, s druge strane, izoliran, ogoljen, sputan slikom sebi sličnih, nalazeći u tijesnom sjedinjavanju s njima način da izbjegne prijetnju rastakanja vlastitog identiteta; drugo - istraživanjem mnijenja, osvajajući pravo na izražavanje

i na komuniciranje i, istovremeno, postajući snagom za sebe, odvajajući se od onih koji misle i govore, da se izdigne iznad njih kao anonimna sila; treće - ispitivanjem zakona, svedenog po prirodi stvari na izraz kolektivne volje, prihvaćajući nove zahtjeve koji nastaju kao izrazi promjena prakse i mentaliteta i, kao posljedica toga, iz jednakosti uvjeta, koja je uvijek sve više posvećena ujednačavanju normi ponašanja; četvrto - pri ispitivanju vlasti, s jedne strane oslobođene od samovolje svojstvene osobnoj vladavini jednog čovjeka, ali koja, s druge strane, uništava sva posebna žarišta moći kao vlast osobe, ako se ne pojavi apstraktno, kao vlast naroda, uz rizik da postane neograničena, svemoćna, da preuzme brigu o svakom detalju društvenog života.

Ne tvrdim da je Tocquevilleova analiza te kontradikcije, ugrađene u demokraciju, neosporna, nego da otvara jedan od najplodnijih putova koji je bio napušten. Neću ovdje nabrajati teškoće koje ga opterećuju - iznio sam o tome nekoliko misli u svome članku u *Libreu* - pa ću se ograničiti na primjedbu da se njegovo istraživanje najčešće zaustavlja na onome što zovem suprotnošću svakog ocnjenog fenomena koji je karakterističan za novo društvo, umjesto da nastavi istraživanje do suprotnosti te suprotnosti. Istina je da je prošlo stoljeće i pol od objavljivanja *Demokracije u Americi*. Otuda mi imamo prednost iskustva koje nam omogućava da odgonetnemo ono što je njezin autor mogao samo naslutiti. No njegova tumačenja ne ograničava samo nedostatak iskustva, nego, po mom mišljenju, intelektualni otpor (povezan s političkim predrasudama) pred nepoznicama demokracije. U nemogućnosti da razvijem ovdje svoju kritiku, reći ću samo da Tocqueville, u želji da pokaže dvoznačnost učinaka jednakosti uvjeta, najčešće otkriva inverzije smisla: nova afirmacija pojedinačnog briše se pod vladavinom anonimnog; afirmacija razlika (vjerovanja, mnijenja, običaja) pod vladavinom jednoobraznosti; kroz raspršivanje povijesnog vremena, ovdje i sada, duh novoga postaje besplodan zbog uživanja u materijalnim dobrima; međusobno priznavanje jednakog nestaje pred pojavom društva kao apstraktno cjeline, itd. No on zanemaruje, koliko smo to u stanju zapaziti, djelatnost koja se čini ili obnavlja svaki put kad se uvijek na drugom polu društveni život zakoči; to otkriva nastajanje novih načina razmišljanja i načina izražavanja koji se bune protiv anonimnosti, protiv stereotipnog jezika mišljenja, na primjer: isticanje novih zahtjeva i borbi za prava koje dovode do poraza strogih shvaćanja zakona; isto tako prodor novog osmišljavanja povijesti i razvitak mnogobrojnih perspektiva povijesnog znanja, kao posljedice raspadanja gotovo organskog trajanja, nekoć shvaćanog kroz običaje i tradicije; rastuća heterogenost društvenog života prati dominaciju društva i države nad individuom. Jamačno bismo se prevarili kad bismo zahtijevali da se zaustavi istraživanje na suprotnosti suprotnoga. Morali bismo priznati da - dok se demokratska avantura nastavlja i dok se razmeđa kontradikcije pomiču - smisao onoga što se događa ostaje neizvjestan. Demokracija se tako pokazuje kao povijesna društvena kategorija *par excellence*, društva koje u svom obliku prihvaća i zadržava neodredivost, u značajnoj suprotnosti prema totalitarizmu koji se, izgrađujući se pod parolom stvaranja novog čovjeka, u stvarnosti organizira protiv te neodredivosti, pa teži sačuvati pravila svoje organizacije i svog razvoja te se, potajno, u suvremenom svijetu iskazuje kao bespovijesno društvo.

Ipak, ostali bismo još u granicama opisa kad bismo se zadovoljili nastavljanjem analiza Tocquevillea, dok one same već potiču na obilježavanje linija koje upućuju u smjeru formiranja jednog novog despotizma. Neodređenost o kojoj smo govorili ne ulazi u red empirijskih činjenica, onih činjenica iz kojih se radaju druge činjenice

ekonomskog ili socijalnog karaktera, kao što je progresivna jednakost uvjeta. Kao što radanje totalitarizma prkosi svakom objašnjenju koje bi spustilo taj događaj na razinu empirijske povijesti, radanje demokracije najavljuje simboličku promjenu, o čemu najbolje svjedoči nova pozicija moći.

U više navrata trudio sam se skrenuti pažnju na ovu promjenu. Neka nam ovdje bude dovoljno istaknuti tek neke od njenih vidova. Jedinstvenost demokracije postaje potpuno jasna tek kad se prisjetimo monarhističkog sistema u *Ancien Regimeu*. Uistinu, nije riječ o tome da ga izvlačimo iz zaborava, nego da postavimo u žižu razmišljanja ono što nije bilo poznato zbog gubitka osjećaja za političko. U stvari su se, u okviru monarhije - monarhije posebnog tipa, koja se u početku razvijala na teologijsko-političkoj osnovi i koja je davala vladaru suverenu vlast u okvirima određenog teritorija, te ga istovremeno oblikovala kao svjetovnu vlast i kao Božjeg predstavnika - ocrtała obilježja države i nacije i prvo razdvajanje između građanskog društva i države. Daleko od toga da se svede samo na instituciju nadgradnje, čija bi funkcija proizlazila iz prirode načina proizvodnje, monarhija je omogućila - svojim nastojanjem da ostvari niveliranje i objedinjavanje društvenog područja i, ujedno, svojim infiltriranjem u to područje - razvoj trgovačkih odnosa i stanovitu racionalizaciju aktivnosti koje uvjetuju uspon kapitalizma.

U monarhiji je vlast bila utjelovljena u osobi vladara. To ne znači da je on imao neograničenu vlast. Ne radi se o despotskom režimu. Vladar je bio posrednik između ljudi i bogova, ili pak, pod utjecajem sekularizacije i laicizacije političke aktivnosti, posrednik između ljudi i onih transcendentalnih instancija koje predstavljaju suverenu Pravdu i suvereni Razum. Podvrgnut zakonu i ujedno iznad njega, sjedinjavao je u sebi, smrtnom i besmrtnom, princip radanja i očuvanja poretka u kraljevstvu. Njegova je vlast bila sklona bezuvjetnom, onome što nije podložno hirovima vremena, dok je istovremeno on sam bio garant i predstavnik jedinstva kraljevstva.

Kraljevstvo se smatralo jednim tijelom, supstancijalnom cjelinom, tako da se činilo da se hijerarhijski odnosi između njegovih članova, distinkcije između njihovih redova i rangova oslanjaju na pouzdane, vjerne temelje.

Utjelovljena u vladaru, vlast je oblikovala društvo. I samim time postojala je latentna ali efikasna spoznaja o tome što je tko u međusobnim odnosima, u čitavom rasponu društva. Usporedo s tim modelom oblikuje se revolucionarni dah demokracije bez *precedenta*. Sjedište vlasti postaje prazno. Beskorisno je inzistirati na detaljima institucionalnog mehanizma. Bitno je da se onima koji upravljaju zabranjuje prisvajanje vlasti i poistovjećivanje s njom. Obavljanje vlasti podvrgnuto je periodičnom preispitivanju. Odvija se na temelju pravno uređenog natjecanja, čiji su uvjeti trajno utvrđeni. Sve to implicira institucionalizaciju konflikata. Prazno, bez mogućnosti da se zauzme - takvo da se ni neka osoba ni neka grupacija ne može s njim poistovjetiti - pokazuje se da sjedište moći ne može poprimiti konkretno obličje. Vidljivi su samo mehanizmi pomoću kojih se ostvaruje, ili pak ljudi, obični smrtnici, koji drže političku vlast. Prevarili bismo se misleći da je vlast odsada zasjeła u društvu zbog toga što proizlazi iz narodnih izbora. Ona ostaje i dalje instanca zahvaljujući kojoj se društvo stvara u svojem jedinstvu i odnosi se u vremenu i prostoru na samu sebe. No ta se moć više ne poziva samo na jednu od suprotstavljenih snaga; u tom smislu ona se dijeli između društvenoga unutarnjeg i izvanjskog, između kojih se uspostavljaju međusobni odnosi; prešutno je priznata samo kao simbolična.

Takva transformacija implicira niz drugih posljedica, koje se ne mogu smatrati običnima, jer odnosi između uzroka i posljedice gube na snazi u području simboličnog. S jedne strane, pojava dezinkorporacije moći o kojoj smo govorili prati razdvajanje sfera vlasti, zakona i znanja. Čim vlast prestane izražavati princip stvaranja i organiziranja društvenog bića, čim prestane sjedinjavati u sebi kreposti koje proizlaze iz razuma i transcendentalne pravde, pravo i znanje afirmiraju se u odnosu na vlast u novoj izvanjskosti i nesvodljivosti. I, isto tako kao što lik moći u svojoj materijalnosti, u svojoj supstancijalnosti, nestaje, kao što je vršenje vlasti, kad ga se motri u vremenskim međama reprodukcije, podvrgnuto sukobu kolektivnih volja, na isti je način i autonomiji prava nemoguće odrediti njezinu bit. Vidimo kako se u svoj svojoj punoći razvija dimenzija nastajanja prava, još uvijek u ovisnosti o raspravi o njenom temelju i o legitimnosti onoga što je utvrđeno i onoga što bi trebalo biti. I, priznata autonomija znanja ide uporedo s neprekidnim rekonstrukcijama procesa spoznavanja i preispitivanjem temelja istine. S razdvajanjem vlasti, prava i znanja uspostavlja se novi odnos prema zbiljnosti; ili, bilo bi bolje reći, taj je odnos zajamčen u granicama mreže socijalizacije i područja specifičnih aktivnosti: ekonomija, tehnika, znanost, medicina, na primjer, teže da se afirmiraju, da se odrede prema svojim posebnim normama. U čitavoj širini društvenog odvija se dijalektika eksteritorizacije svih područja djelatnosti, što je mladi Marx vrlo dobro uočio, no što je pogrešno sveo na dijalektiku otuđenja. I kad se odvija u području klasnih odnosa, dakle odnosa eksploatacije i dominacije, ne bi trebalo zaboraviti da proizlazi iz novog simboličkog ustrojstva društvenoga. Ništa manje značajan nije ni odnos koji se stvara između natjecanja koje uzrokuje vršenje moći, i unutar društvenih sukoba. Uspostavljanje političke scene na kojoj se odvija to natjecanje ukazuje na podjelu kao na opći, sastavni dio samog jedinstva društva. Ili, drugim riječima, opravdanje izrazito političkog sukoba sadrži u sebi princip zakonitosti društvenih sukoba u svim njihovim oblicima. Smisao tih transformacija, ako se prisjećamo monarhijskog modela *Ancien Regimea*, svodi se na sljedeće: demokratsko društvo uspostavlja se kao bestjelesno društvo (*societe sans corps*), kao društvo koje stavlja van snage predstavu o svojoj organskoj cjelovitosti. Time ne mislimo reći da u njemu nema jedinstva, da je bez ikakvog definiranog identiteta, naprotiv: zbog nestanka prirodnog određenja, nekoć povezanog uz osobu vladara i postojanje plemstva, pojavljuje se društvo, kao čista socijalna kategorija, tako da se narod, nacija i država izdižu kao univerzalne cjeline i da se svaki pojedinac, svaka društvena grupacija podjednako odnose prema njemu. Ali ni država, ni narod, ni nacija ne predstavljaju supstancijalne realitete. Njihovo predstavljanje ovisi o političkoj raspravi i društvenoj i povijesnoj elaboraciji koje su uvijek povezane s ideološkom debatom.

Osim toga, ništa ne ocrta paradoks demokracije bolje od institucije općeg prava glasa. Upravo u trenutku kad bi se suverenitet naroda morao manifestirati, te kad bi se narod morao ostvariti izražavajući svoju volju, društvena se solidarnost rastače, građanin uviđa da je izbačen iz svih mreža u kojima se razvija društveni život, da biva pretvoren u puku brojčanu jedinicu. Broj zamjenjuje supstanciju. Znakovito je da je ta institucija u 19. stoljeću dugo nailazila na otpor ne samo kod konzervativaca nego i kod liberalnih buržuja i socijalista - otpor koji se ne može pripisati samo obrani klasnih interesa, već otpor koji je potjecao od ideje društva koje je odsad određeno od predodžbe ne-predstavljivoga.

U ovom svom kratkom pregledu demokracije prisiljen sam zanemariti čitavu jednu stranu faktičkog razvoja društava koja su se organizirala prema tim

principima - razvoja koji je opravdao socijalistički inspirirane kritike. Nikako ne zaboravljam da su se demokratske institucije neprekidno koristile za to da manjini ograniče mogućnost pristupa vlasti, znanju i uživanju prava. Niti zaboravljam - a sama bi ova točka zaslužila dugu analizu - da je širenje državne vlasti, kao što je to predviđao Tocqueville, i, općenitije, vlasti birokracije, omogućeno položajem anonimne vlasti. No ja sam odabrao prikazati skup fenomena za koje mi se najčešće čini da su nepoznati. U mojim očima bitno je to što se demokracija instituirala i održava zahvaljujući rastakanju temelja svake izvjesnosti. Ona otvara povijest u kojoj ljudi iskušavaju krajnju neodređenost koja pogada kako temelje Moći, Prava i Znanja, tako i međusobne odnose jednog i onoga drugog, u svim područjima društvenog života (posvuda gdje se nekoč najavljivala podjela, naročito podjela između onih koji drže vlast i onih koji su im bili podređeni, u funkciji vjerovanja u prirodu stvari ili u nadnaravni princip). To me potiče na pomisao da se u društvenoj praksi, a bez znanja protagonista, širi znak pitanja kojemu nitko ne bi mogao dati odgovora, i kojemu ideološki rad, uvijek posvećen tomu da utvrdi izvjesnost, ne uspijeva sagledati kraja. I navodi me na to da barem utvrdim uvjete stvaranja totalitarizma. U društvu u kojem izmiču temelji političkog i društvenog reda, gdje ono što je osvojeno ne nosi nikada pečat potpune legitimnosti, gdje razlika između statuta prestaje biti neosporiva, gdje se pravo pokazuje ovisnim o raspravi koja ga najavljuje, gdje se vlast izvršava u ovisnosti o sukobu, ostaje otvorenom mogućnost izopačenja demokratske logike. Kad se nesigurnost pojedinaca povećava kao posljedica ekonomske krize ili ratnih haranja, kad sukob između klasa i grupa postane ogorčen i ne nalazi simboličko rješenje u političkoj sferi, kad se čini da je vlast podbacila na planu realnog i pojavljuje se kao nešto posebno u službi interesa i apetita ljudi vulgarnih ambicija, ukratko, kada se pojavljuje u društvu koje se istovremeno pokazuje rascjepkanim, tada se razvija fantom jednog jedinstvenog naroda, potraga za supstancijalnim identitetom, za društvenim tijelom spojenim s glavom, potraga za utjelovljenom moći, državom oslobođenom podjela.

Ponekad se pitamo ne stvara li već demokracija mjesto za institucije, načine organiziranja i predstavljanja koji su totalitarni? Sasvim sigurno. No zato nije manje istinito da je potrebna promjena u ekonomiji moći pa da se stvori totalitarno društvo.

Na kraju ću se vratiti na svoja početna razmatranja. Čini mi se čudnim da većina naših suvremenika ne osjeća što filozofija duguje demokratskom iskustvu, da o tome ne razmišlja i da u tome ne prepoznaje matricu vlastite upitnosti pa i ne istražuje. Ako razmotrimo privlačnost koju su za velike filozofe imali nacizam, barem u početku, i staljinizam, mnogo šire i trajnije, moramo se zapitati da li snaga da se prekine s iluzijama, kako teološkima tako i onima racionalizma 18. i 19. stoljeća, ne unosi često, kao svoje naličje, u suvremenu filozofiju gotovo religioznu vjeru, vezanost za sliku društva koje je u skladu sa samim sobom, koje vlada svojom poviješću, po uzoru na neku organsku zajednicu. No možemo li se uopće zaustaviti na ideji o odvajanju filozofske misli od političkog vjerovanja? Da li jedno može biti bez drugoga? Čini mi se vrijednim to pitanje postaviti i razjasniti, slijedeći put razmišljanja Merleau-Pontya. Ista nužda koja ga potiče da prijede od mišljenja tijela prema mišljenju mesa i oslobađa ga privlačnosti komunističkog modela otkriva mu iznova neodređenost povijesti i društvenog bitka.

Prevela s francuskoga:

Vesna Lisičić

Claude Lefort

THE QUESTION OF DEMOCRACY

Summary

The author pleads for a renewal of political philosophy by asking what it means again to think politically in our time. He also tries to re-examine some characteristic of the concept of democracy which renews its weight in relationship to totalitarianism and cannot be reduced to an institutional system. After looking critically upon the works of Tocqueville who - contrary to most of his contemporaries - saw democracy as a form of government, the author comes to the conclusion that democracy appears to be a historical social category par excellence, of a society that in its form accepts and maintains indefinability. This is in significant contrast to totalitarianism which, establishing itself with the slogan of building the new man, in fact acts against this indefinability and tries to conserve the rules of its own organization. Thus, in the contemporary world, totalitarianism manifests itself secretly as a society without history.